

Игор Јанев¹

Институт за политичке студије, Београд

ТЕОРИЈЕ О ДРЖАВИ КОЈЕ ИМПЛИЦИРАЈУ ЕСЕНЦИЈАЛНОСТ ПОВЕЗИВАЊА СА ДРУГИМ МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНИМ СУБЈЕКТИМА²

Сажетак

У овом раду разматрамо државне теорије које се ослањају на суверену интеракцију државе са другим државама, чиме се испољава суверенитет и самодефинише држава. Државна теорија интеракције и својеврсног самоодређења кроз интеракцију успоставља најпре међународно-правни субјективитет (поред унутрашње-правног који настаје касније) и надаље овакав ентитет са одређеним правним и политичким капацитетима одређује и развија елементе и димензије свог државног интереса. Национални интерес једног међународног лица (или субјекта) одликује се увек спољном политиком према другим међународно-правним лицима односно, у ужем смислу, према државама које такође интерагују (тј. имају дипломатски капацитет). Овакве теорије о самоодређењу државе кроз међународну државну интеракцију, где државни или национални интерес има базичну улогу, имају посебно место у редефинисању политичке теорије државе и права.

Кључне речи: држава, политика, право, капацитет, установе, интереси

УВОД

Савремена доктрина и теорија државе базира се, у правном погледу, на томе да природа државе није само сводива на вид унутрашњег правно-политичког режима (или система), већ да

1 Научни саветник

2 Овај рад је настао у оквиру пројекта 179009 Демократски и национални капацитети Србије у процесу међународних интеграција Министарства просвете, науке и технолошког развоја

уз основно правно својство унутрашњег субјективитета, држава поседује и међународно-правни субјективитет, као основно есенцијално државно својство. Овај међународни субјективитет (или правна личност) је неопходни основни елемент државности, поред неопходне државне територије, становништва (подаништва) и суверене власти. Теорије које имплицирају везу између суверенитета, као вида међународне независности, и међународно-правног субјективитета, као својства да се буде правно лице, представљају екстензију политичке теорије државе где се имплицира да њен настанак (и развој) зависи од политичког признања односа са другим истотипним субјектима.

1. ТЕОРИЈА ДРЖАВЕ И КОНЦЕПТ ДИПЛОМАТИЈЕ КОД Е. КАРА (CARR), М. ВАЈТА (WIGHT), Х. МОРГЕНТАУА (MORGENTHAU) И К. ВАЛЦА (WALTZ)

1.1. Е. Х. Кар (Е.Н. Carr)

Теорија државе која се може деривирати у теорији дипломатских „интеракција“ код Едварда Кара је везана за функцију коју има национални интерес у самодефинисању унутрашњих и посебно спољних веза према другим истотипним међународним актерима. У свом „реалистичком концепту“, где се Карова дипломатска теорија ослања на О. Шпенглерово дело „Пропаст запада“ и на Р. Неибуров етички прилаз (у делу „Моралан човек и неморално друштво“) он уводи појам „Реализам“ и развија доктрину која одваја сферу етике од политике.³ У Каровом главном делу „Двадесет година кризе (1919-1939)“ дати су основни оквири његове теорије: 1) либерали 19. века су у анализама међународних односа разматрали претежно хомогена национална друштва, окарактерисана слободном трговином, што их је навело на утопистички закључак о постојању међудржавне природне „хармоније интереса“, погодне креирању заједнице народа; 2) међународна економска сарадња која је раније имала првенствено профитни мотив, све више је данас предмет „безбедносних консидарација“; 3) етичко разумевање да економски квалификовано „добро“ не мора бити и етичко „добро“ протеже се и на дипломатију, где се друштвени циљеви могу реализовати једино утицајем на политике других држава; 4) међудржавни конфликти (као и међукласни) могу се измирити само „жртвама интереса“ међу странама кроз преговоре; 5) међународни поредак на бази коалиције где свака др-

³ Види Reinhold Niebuhr, *Moral Man and Immoral Society*, WJK Press, 1960. Овде почиње нови вид одвајања сфере политике од етике, битно развијенији од Макијавелијевог и Хобсовог.

жава брани национални интерес је (по аутору) несводљив (тј. „утопистички“) односно национални интерес се не поклапа са моралом, али државна „сила“ може да креира морал „потребан за заштиту интереса“, а питања „силе“ су неизразива категоријама морала без обзира што између силе и морала постоји непосредна веза; б) као што влада у држави мора да води рачуна о легитимитету, тако држава у дипломатији мора да води рачуна о моралу (јер политика базирана једино на сили, „изазива револт“).⁴

Унутрашње-политички чиниоци су код Е. Кара упрошћени и интегрисани у захтеве за јачањем силе на међународном плану, што дефинише функције дипломатије, онако како их он види. Кар, наиме, уочава национални интерес као основну категорију коју „садржи држава“ и ова категорија одређује политику, пре свега спољну (или међународну). Држава која је базирана на „хармонији интереса“, како на унутрашњем, тако и на међународном плану, другачије дефинише национални интерес од модерних држава где нема склада интереса, већ конфликт интереса. Национални интерес Кар сагледава кроз једноставну редукционистичку призму јачања безбедности и силе на међународном плану, запостављајући чињенице које указују на структуру и комплексност државног националног интереса. Факат да Кар издваја национални интерес као основну димензију опстанка и развоја државе, класификује његову теорију у категорију класичних дипломатских доктрина које улогу дипломатије виде у функцији јачања спољње националне безбедности. На другој страни, ово је и посебна теорија државе јер се ван категорије спољне безбедности не може дефинисати држава. Самоодређење је функција безбедности.

1.2. М. Вајт (M. Wight)

Основе М. Вајтове међународно-политичке и државне филозофије налазимо у ставовима његовог главног дела „Политика силе“: 1) на међународном плану „политика силе“ представља однос између независних држава које не признају виши ауторитет и које се као суверене налазе у непрекидном систему организованих међусобних интеракција у свим областима могућег повезивања; 2) примећује се да овакав интернационални „државни систем“ („State system“) није одувек постојао, већ се историјски развија од периода Реформације, када се формулишу димензије независности; 3) државе као јединке у овом систему не располажу истим каракте-

4 Edward H. Carr, *The twenty years' crisis*, Mac Millan, 1946. Морал има за сврху да служи интересима државе.

ристикима, али се њихова посебна обележја, као што је популација, територија, економски потенцијал и др. могу изразити у категоријама силе, што значи да постоје мале и велике „силе“, а извор противречности је тенденција свих сила да јачају (и теже територијалној експанзији); 4) отуда, свака „сила“ тежи ширењу док не достигне уравнотежење (тј. „баланс“) између: спољњег притиска и унутрашње организације (а силе „немају склоност“ да изгубе територију без борбе); 5) главни циљ је „самоодржање“ у окружењу, а у овом се циљу логично намеће главни принцип политике силе који (као средство) јесте „постизање баланса снага“, којем државе „природно нагињу“ креирајући савезе кад год нека држава постаје преовлађујуће „јача“ у односу на друге; 6) баланс снага је услов одржања мира у међународном систему и он може имати два значења: „еквиполицијум“ или „превагу“.⁵

Понашање државе и њена основна својства Мартин Вајт у реалистичком духу везује за иманентну „природу“ државе, па из ове деривира њено понашање на међународном плану. Ипак, опажање да међународни систем бројним везама и интеракцијама може да мења карактер и политику државе, сврстава М. Вајта у модерне позитивистичке теоретичаре државе, који представљају претечу нове мисли о државној улози и функцији зависној од међународне средине. Могли бисмо овде приметити да тек територијалном организацијом државе којом се овакав субјект границом штити од спољне агресије (државна граница постаје међународна установа), држава постаје субјект односа и дефинише себе и на унутрашњем као и међународном плану. Последица оваквог дефинисања према споља је апсолутна независност у свом деловању, којој свака држава тежи односно појава суверенитета, док на унутрашњем плану територијално лимитирање представља облик и опсег ограничавања јавне власти (и јурисдикције државног права). Наравно, Вајт није уочио ове правне димензије државног капацитета односно правне капацитете, међутим јасно је исказао став да држава као целинит ентитет поседује јединствен државни национални интерес, који је усмерен ка неким циљевима и увек опскрбљен интегралном силом државе и тежњама за повећањем овакве моћи.

1.3. X. Моргентау

Модерну реалистичку теорију Ханс Моргентау развија пре свега у области дипломатије и међународних односа, дајући посред-

⁵ Martin Wight, *Power politics*, Royal Institute of International Affairs, 1946. Ово је у основи позитивизам по аналогији са деловањем механике флуида и „спојених судова“.

но и посебан филозофски смисао држави. Држава и њена политика зависе, по њему, од променљиве националног интереса који има своју варијабилну структуру и неваријабилну компоненту. Сила је основа државе и на унутрашњем и на међународном плану, где је међународни поредак дефинисан као систем суверених држава. Национални интерес је, по аутору, зависна променљива од категорије (величине) силе, а ова је основа државног опстанка и развоја. У међународном „систему“ је повећање државне силе и утицаја за сваку нацију највиши приоритет и циљ. Као и на унутрашњем плану где појединци и групе теже увећању власти, тако и у међународном поретку, који је поредак сачињен од држава, све државне јединке као суверени (политички независни) ентитети теже увећању своје међународне власти обликујући систем (власти).⁶ Овакав режим је у ствари оно што данас називамо „политички систем међународне заједнице“. Према Моргентау, из универзалног карактера и природе националних интереса, који се свде на опстанак у анархичној међународној заједници и одржање релативног баланса, произлазе заједничке другачије обликоване „универзалне етичке норме“. То су посебни морални стандарди који су благодарећи релацијама универзалне природе држава, на исти или сличан (корелативан) начин обликовани и усмерени, као што је и међудржавна улога силе (и њезина функција) универзалног карактера посебно одређена. Х. Моргентау не увиђа да сила, као и морал имају системско холистички обликовано значење и резултанту, остајући теоријски у оквирима класичног позитивизма и структурализма. За редукционистичко теоријско виђење Моргентауа (као и код Е. Кара и М. Вајта) је карактеристично да су „међународни односи“ сведени само на „међудржавне“ политичке односе где су субјекти само државе, а не нпр. и међународне организације. За теорију државе и општу политичку доктрину битни су његови етички ставови који наликују обнављању познатих реалистичких Макијавелистичких теза у руху посебног вида иморализма који је близак Ничеовим и сродним етичким уверењима. Удвајање морала (посебност за државу) и инструментализација етике у функцији државног циља, су основе осамостаљења етичке сфере од политике у степену и у складу са прагматичним „државним разлозима“. У сфери методологије Моргентау је у свом позитивистичком прилазу настојао да докаже да је политика детерминисана „објективним законима“ којима се државе и државници морају приклањати. У свом теоријском делу „Научни човек версус политика силе“

⁶ Ово се подудара са ставовима Опште теорије система у методологији међународних односа и представља наговештај К. Валца. Основно својство државе је увећање власти и борба и конкуренција за већом влашћу.

он врши позитивистички оријентисану критику свих научних погледа који човековом уму а priori приписује у вези са разумевањем друштвених односа „снагу знања и контролу“ коју, по аутору, никад у стварности „разум не поседује“, а при томе најчешће се занемарују мотиви човека.⁷ Оваква моћ ума је, по аутору, утопистичка и „нереална“. Према Х. Моргентау, научни погледи „погрешно разумевају“ природу човека, и намећу такво деловање или понашања, која неслужбено (ван државне функције) у „руху обичног човека“ и „личног“ интереса нису морално прихватљива. Моргантау уводи његово познато удвајање етике. Да би избегао противречне аспекте, он каже да су „политички акти“ и деловање предмет „једне етике“, а приватни акти (истог) лица су предмет „друге етике“, где њихова етичка начела могу бити и противречна. Овакву реалност коју аутор види као дељену етику, „идеалистички“ мислиоци покушавају да „премосте“ безуспешним концептима минимизирања сукоба између моралних стандарда и политичке реалности покушавајући да изграде јединствен и „савршен морал“. На овај начин се у ствари „замагљује однос“ са реалном егзистенцијом и деловањем човека, јер у реалности исти поступак учињен у личном и у националном интересу имају различито вредновање. Он примећује да као и у приватном животу, тако и у политичком животу и деловању људи, увек постоје неки морално противречни циљеви и средства за њихово реализовање, и одавде, да би се „превазишли неусаглашени стандарди“ и „противречне“ норме, потребно је непрекидно мерити однос етичке вредности према постављеним циљевима или средствима. Имајући у виду да је овакво „мерење“, као и успостављање сваког фиксног (стабилног) односа немогуће, аутор типично утилитаристички закључује да је моралне стандарде немогуће усагласити и да је њихова практична примена „релативна“. У реалистичком духу, аутор сматра да за разлику од егоизма према материјалним животно потребним добрима, где ипак има границе, тежња за влашћу „није ограничена“. Моргентау, као и Макијавели, сматра да је политичкој власти својствена доминација над (свим) људима тј. редуковање људи на средства „политичких циљева“. Одавде, политичка власт увек инхерентно има својства аморала, што важи и за сваку политичку делатност. Општи закључак аутора је да неморал и зло који кваре политичку акцију (у општем етичком погледу) могу да се нађу и налазе се у свакој другој људској делатности, међутим, „одступање од морала је највеће у политичкој сфери“.⁸ Слично Т. Хобсу, Моргентау заступа поглед да своје „склоности за поседовањем снаге“ људи

7 Hans Morgenthau, *Scientific man vs. power politics*, University of Chicago Press, 1946.

8 Односно важи позната идеја према којој се са повећањем власти, повећава количина

преносе на суверену државу у виду лојалности. Она се манифестује у облику патриотизма. Жеља за поседовањем снаге и власти је код сваког човека присутна, као што је на другој страни у друштвима универзално присутна етичка норма која настоји да одбаци пожуду за влашћу и њеним неконтролисаним поседовањем. Моргентау на овом месту запажа да између те појуде (за влашћу) и те норме која тежи њеном оповргавању постоји неразрешива противречност. Консеквентно, „оваква“ људска природа, где нема потврђивања норме без одбацивања „чињеница“ о тој природи, доприноси да практичне и посебно политичке акције имају увек неморална својства.⁹

На овако заснованим тезама о човеку и држави, Моргентау у делу „Политика међу народима“ излаже шест главних тачака његове доктрине: 1) политика, као и друштво, је руковођена „објективним законима“ који своје корене имају у људској природи и који су „непроменљиви“, из чега произлази да је могуће развити рационалну теорију која одражава „објективне законе“; 2) главна упоришна тачка реализма је концепт интереса дефинисан у категоријама силе, који „улива“ рационални поредак у предмет политике, чинећи тако теоријско знање могућим; 3) реализам (рационалан, објективан и немотиван) подразумева да је интерес дефинисан као сила „објективна категорија“ са универзалном валидношћу, али то не значи да је фиксирана једном и заувек (по дефиницији „сила је контрола човека над човеком“); 4) реализам је „свестан“ моралног значења политичке акције, као и „тензије“ између моралне команде и услова потребних за успешну политичку акцију; 5) политички реализам одбија идентификовање моралних аспирација појединачних нација са моралним законима универзалног значења (при чему нас „концепт интереса“ дефинисан силом „спашава од моралних преувеличавања и безумља“).¹⁰

У целини гледано, Моргентау доприноси тренду разумевања функционисања државе као субјекта зависног од интеракције са другим истотипним субјектима. Национални интерес (односно државни интерес) је код Моргентауа постао такорећи нов елемент државности, без кога није могуће замислити деловање државе. Овде је наглашена међународна димензија овог интереса, међутим, у доброј мери је занемарена унутрашња структура тог интереса. По Моргентау, свака држава поред популације, територије и суверене власти поседује одређен национални или „државни идентитет“ дефинисан као политички национални идентитет који представља вољу и овај

аморала.

9 Овај став је у основи модернији реалистички модалитет раскидања са етиком (који се јавља још из периода Макијавелија).

10 Hans Morgenthau, *Politics among Nations*, Harper and Row; 1948.

је повезан са категоријом „националног интереса“ (који је изражен, надаље, у категоријама силе). Ова концепција која на неки начин тежи разради „државности“ даје материјала за одређене модерне теоријске допуне, које код Моргентауа ипак остају недоречене. Недовољно познавање међународног права, онемогућило је Моргентауа да развије елементе ове дипломатске теорије у правцу општије модерне теорије државности, мада су готово све битне компоненте за то овде присутне. Политички идентитет државе, као скуп својстава државне моћи је значајан за разумевање нарастања неопходне политичке свести која доводи до трансформације племенских заједница преддржавног историјског периода у политичку заједницу коју данас одређујемо као држава. У правној сфери, можемо с наше стране приметити да је тада постојао паралелан процес појаве нарастања посебне правно-политичке свести, где је првобитно лично или приватно право као скуп приватних (племенских или заједничких) правила, заменило опште легитимисано објективно (перципирано (од већине)) право државе, односно такво право где је политичка заједница омогућила легитимност и општеприхваћеност јавног (државног) права, као заједничког правног општег поретка усвојених норми и правила. Легитимитет тог насталог права је израз државног политичког идентитета и националног или државног интереса те (нове) политичке заједнице, а садржина тог насталог јавног права, као и правна и политичка свест те територијалне заједнице представљају део структуре тог идентитета такве организоване заједнице.

1.4. Теорија дипломатије и концепт државе код К. Н. Валца (K. N. Waltz)

Модерну теорију државе можемо базирати на системском методу. Одређене теорије, као што је Кенет Валцова неореалистичка теорија указују на могућност примене „Опште теорије система,¹¹ у разматрање питања динамичких поредака или поретка какав је и држава. Класични реализам Кара, Вајта и Моргентауа, који је лишен дијалектичке методе, постаје узак и редуccionистички оквир за разумевање режима и процеса унутар међународног политичког система. Овакав закључак може се извести и у вези са унутрашњим политичким системом сваке државе, које су исто тако динамички режим односа у којем друштвене варијабле одређују носиоце власти. Неореалистичка концепција уочава недостатке класичног статички

¹¹ Ова нова методологија се развија после Другог Светског рата по угледу на отворене биолошке системе. Ово је екстензија модерног холизма. Види, такође и дело Емила Диркема “Правила социолошког метода”, изд. Медитеран, 2012. везано за његов социологизам односно холистички приступ социологији.

креираног модела међународног режима и уводи у своју методологију Општу теорију система.¹² Овај метод је у битним елементима имплементирао К. Н. Валц (Waltz) у делу „Теорија међународне политике“ да би заменио статичке реалистички формулисане компоненте режима динамичким факторима.¹³ Његова теорија у целини се односи на неореалистички вид системског тумачења режима међународне политике. Валц се начелно залаже за „целовит системски“ приступ, наглашавајући да систем који су креирале државне „јединице“ (јединке као државе са суверенитетом) подразумева повратно дејство на понашање ових јединки (држава). Да би ово међудејство (или интеракцију) објаснио, Валц даје аналогијом пример тржишта, које представља систем где индивидуални економски циљеви фирми тежећи максимизацији профита кроз подизање цена, доводе до конкуренције и систем утиче на снижење цена (и умањење профита) односно настаје „системски ефекат“ насупрот циљевима/мотивима. Битна особина система је његово „аутономно“ дејство, где се систем (од творевине јединица) трансформише „у ствараоца“ и детерминатора понашања конститутивних јединки (овде држава). У циљу поједностављења, Валц сматра да међународни „политички систем“ треба одвојено анализирати од економског и социјалног „међународног система“, где чиниоци економског карактера могу ући у разматрање поретка једино приликом утврђивања „способности“ (или силе) државних јединки. Овакав прилаз је и даље редуccionистички, мада се Валц залаже (декларативно) за елиминисање редуccionизма класичне теорије. Валц критикује „структурализам“ у анализирању друштвеног система где се овај своди на његове саставне делове, па и „интерреагујуће јединице“ (у несистемском дискурсу), наглашавајући холистичку димензију односно значај потребе да се утврди „заједнички“ чинилац који повезује јединке у целину система.¹⁴ На себи својствен начин, Валц закључује да је основна компонента која прожима интерагујуће јединице „принцип поретка“. Ова „компонента“, по њему, представља део система односно системске „структуре“. Треба овде да приметимо да бисмо на овом месту могли упутити и критике на Валцову тезу о принципу или начелу који је наводно „део“ системске „структуре“ или поретка, јер а приори из система заснованог на односу сила, без обзира на „ефекте“, не може по себи проићи никакво начело поретка. Ако би то нпр. аутоматски било могуће, једино на бази односа сила, тада би се принцип

12 Види о системском методу и прилазу нпр. Ludwig Von Bertalanffy, *General Systems Theory*, Penguin Press, London, 1971.

13 Kenneth N. Waltz, *Theory of international politics*, Random House, 1979.

14 Ово је и основна карактеристика свих Системских прилаза у имплементацији овог метода у друштвеним дисциплинама.

поретка непрекидно мењао у функцији промена односа сила.

У целини гледајући, интеракцијска компонента и димензија, ових анализа, може бити употребљена и за другачије и боље дефинисање самих јединица тј. држава, што Валцу и другим (нео)реалистима у суштинској мери измиче из вида. Сама држава је, као што можемо приметити, такође вид система где можемо исто тако применити метод Опште теорије система унутар оваквог динамичког тоталитета. Код Валца је, с друге стране, држава статична „јединица“ од које он аксиоматски полази, не видећи својства динамичког система унутар самих држава. Да би теорија добила „на естетици“ (тј. једноставности) неореализам редукује особине држава градећи ону концепцију коју би могли назвати „атомистичком“ односно таквом где се интеракцијска динамика завршавала на нивоу држава, као системског (непробојног) полазишта. У целини гледано, системски неореализам ипак баца ново и другачије светло и на теорију државе, посебно када оно што нпр. Моргентхау назива њеним идентитетом постаје зависно од међународне интеракције. Према наведеној системској концепцији и сам настанак државе не би се могао замислити без посебне изван (државне) интеракције која је за настанак државе нужна. Класична теорија државе види углавном унутрашње противречности или унутрашњу борбу за власт и моћ (или силу), а занемарује ову интеракцијску димензију где долази до судара група или ентитета које повећавају и одржавају власт са истим или сродним територијално суседним групама / ентитетима (где се затим одређују територијалне границе и подаништво). Историјски гледано, већина држава су настале или борбама племена (у првобитним условима) или раговима на некој територији, као и затим политичким (тј. дипломатским) признавањем са међународно-правним последицама.

2. ПРАВНЕ ТЕОРИЈЕ КОЈЕ УКАЗУЈУ НА ЗНАЧАЈ СУБЈЕКТИВИТЕТА ПРИ ДЕФИНИСАЊУ ДРЖАВНОСТИ И ЊИХОВ ЗНАЧАЈ ЗА РАЗВОЈ ПОЛИТИЧКЕ И ПРАВНЕ ТЕОРИЈЕ

2.1. Георг Јелинек (Georg Jellinek)

Даљи развој модерног правног позитивизма и државне теорије налазимо код теоретичара међународног права Георга Јелинека (Georg Jellinek). Он у својој филозофији полази од вредности, где су норме облици наше свести. Овај неокантијански аспект издваја Јелинека од групе класичних позитивиста, тако да овог аутора, можемо сматрати и припадником струје правног „реализма“. Норме

садрже у себи „сврху“ и тиме добијају општу вредност. Генерално, у филозофији права и државе, по овом аутору, у нормама лежи нужност, као нужност неког „требања“. Политичка наука је теорија о постизању државних (политичких) циљева, што пре свега укључује телеолошко разматрање. Држава је правни и друштвени појам који се манифестује као збир одређених социјалних међуљудских односа који се читавају у делатностима. Држава постоји у вољним односима дефинисаног мноштва људи, а људи који наређују и они који се овим наређењима покораву чине „супстрат државе“. Територија је елемент који припада човеку и тиме држави, а настањеност је „стање људи који се налазе у држави“. Правна дејства територије, у најопштијем смислу, су одређен резултат „човекове унутрашњости“.¹⁵ Објективни (крајњи) делови државе су „вољни односи владајућих и покорених“ људи, међу којима постоји временски и просторни континуитет. Теоријско разматрање „учава константну промену у владајућим и покореним“, а може се узети да може постојати онолико односа међу њима, колико има индивидуа или субјеката. Држава је телеолошко јединство мноштва који су „повезани константним, изнутра кохерентним сврхама“. Ово јединство може доћи и споља, кроз неку организацију и лица који су „позвана“ (или ангажована) да „радњама осигурају моменте те сједињујуће сврхе“. Државни вољни односи су сажети у јединство организационих група и то су „у бити односи господарења“, мада се овим господарењем не исцрпљују сви државни односи. Постојање господарења је есенцијални однос и без њега нема државе. Моћ „безусловног спровођења властите воље против воље осталих“, по Јелинеку, поседује једино држава. То је једина организована група која господари на темељу моћи која јој је својствена и „која није изведена ни из какве друге моћи“. Лица која производе владајућу вољу постају, уколико је уобличавају, „оруђе воље“ („орган“ целине). На другој страни, држава је и правна институција која је подређена праву, а самоограничење настаје признањем права лица који су подређени држави. Моћ државе тако добија значење правне моћи, а њени интереси значење правних интереса. Овим држава постаје „правно лице“ и она је као и друга лица ограничена у правном односу. Држава је „претпоставка права“, чије норме гарантује. Појам права носи у себи ограничења и кадгод је држава ограничена у правном односу она је правно лице. Надаље, по Јелинеку, ентитет који није „носилац обавеза“ је „субјект моћи“, а

¹⁵ Види Јурај Колаковић, *Хисторија Нововековних политичких теорија*, II књига, SNL 1981, стр. 235-238. Види Georg Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, Berlin, 1922. Надаље, види Бранимир Јанковић, *Међународно јавно право*, Научна књига, 1981.

не правни субјект (лице).¹⁶ Јавно право држављана, као и државе, постоји признањем да држава има правне обавезе и да је правно лице. Држава је, поред наведеног, примењујући теорију аутолимитације и међународно-правни субјект. Јелинек заступа теорију суверености и тражи основе обавезности државе као субјекта међународних права и обавеза. Принцип аутолимитације, који важи на унутрашњем праву (креирајући унутрашње правно лице), важи и на међународном плану, посебно када држава уговорима ограничи себе као правног субјекта међународног права. Јелинек, полазећи од државне воље, решава „проблем правног монизма“ и наговештава решење правног дуализма (међународно-унутрашњег, где постоји однос два правна поретка) управо сувереном вољом. Држава, по овом аутору, креира право на бази наређења правне природе, а право је по природи “ограничена сила“, као и правна власт која правна, једино када је правно ограничена. Држава је правна власт која се од других разликује и издваја суверенитетом који није ограничен (нико јој не може ускратити атрибуте), али она себе „вољно лимитира“ постајући међународно правно лице, без одрицања од врховне неограничене власти. Сви атрибути власти (лица) остају међутим, а као правни субјект држава стиче међународне обавезе које имају ефекте у домаћем правном поретку.

2.2. Хајнрих Трипел (Heinrich Triepel)

Хајнрих Трипел (1868-1946) је био оснивач доктрине међународног правног дуализма, што је имало последице на развој опште правне мисли. Крајем 19. века, са развојем правне доктрине и праксе, отворило се теоријско питање односа унутрашњег државног права на једној, и на другој страни међународног права. Једне концепције су виделе међународно право као израз изоловане или посебне државне воље и оданде се изводила доктрина „примарности“ државног односно уставног права, а на другој страни је уобличена дуалистичка теорија права у којој је заједничка воља држава представљала основни извор међународног права. Модели монизма и дуализма су доктринарна виђења односа два правна поретка и следствено њиховом односу произилази и разликовање у примарности и примени међународног права на унутрашњи поредак. Трипел је сматрао да унутрашње државно право настаје унутрашњим законом односно искључивом вољом државе. Међународно право се издваја по посебним изворима и оно се углавном креира спора-

16 Оп. цит. Јурај Колаковић, стр. 238. Ово је важан теоријски закључак јер имплицира неопходност субјективитета.

зумом („Vereinbarung“) односно уговором, као заједничком вољом више држава.¹⁷ Поред међународног уговора, Трипел наводи и међународне обичаје и опште принципе права, као изворе међународног права. Према овом аутору (и каснијим представницима дуализма) то су „два различита система“ права. Ако долази до опште сагласне „узајамности“ ради се „само о рецепцији“ (односно усвајању) правних норми које се прихватају. По Трипелу постоје две врсте међународних уговора. Једни су производ воље уговорница са опонентним (или супротстављеним) интересима, односно „контракти“ или на немачком „Vertrag“ (или у српском преводу „уговори – погодбе“ као резултат преговарања). Овим уговором супротни захтеви и тежње бивају уређене јединственим актом који је резултат преговора и постигнутог компромиса. У дипломатској литератури поред термина „контракта“, понекад је у употреби за опонентне интересне уговоре термин „компромис“ као уговор којим се у процесу преговора постиже неко дипломатско решење или ситуација резултира уговорним односом. Другу форму уговора, по Трипелу, представљају уговорни акти у којима нема конфликта интереса односно у немачком „vereinbarung“ акти, којима се утврђује сагласност уговорница о неком предмету разговора. Ови споразуми су често коришћени у дипломатији када је било потребно да две или више држава јасно декларишу своје циљеве или политике по неком предмету међународних односа. Овакви споразуми или „сагласности“ без конфликтног вида су манифестација заједничке воље држава да се остваре заједнички интереси или циљеви и често су у виду уговора без снажнијег формалног обавезивања (или политичке природе). Трипел, разликујући ова два типа уговора (неконфликтног и конфликтног), прави аналогију и за тумачење односа унутрашњег (државног) права и међународног права. Оба система имају различите правне изворе и представљају аутономне поретке који регулишу засебну материју односа. Кад долази до преклапања и прихватања норми међународног права, тада је реч о „vereinbarung“ неконфликтној формалној међу-системској интеракцији, где унутрашњи поредак вољно прихвата правила и норме из међународног система. Држава на ово прихватање није обавезна и међународне норме и правила немају непосредно дејство на поредак. Уколико држава изричито (актом) усвоји ово као обавезујуће право, тада га се, не може одрећи, сматра Трипел. Два правна система, према дуалистичкој теорији, егзистирају самостално и равноправно.¹⁸ На унутрашњем плану, као и код Је-

17 Види код Бранимир Јанковић, *Међународно јавно право*, Научна књига, 1981, стр. 45-46.

18 Исто, стр. 45-47.

линека, Трипел закључује да је држава резултат воље, а државно право је манифестација државне воље. Држава је установа чије је основно својство унутрашња врховна власт, као и сувереност у међународним правним и политичким односима.

У целини оцењујући Трипелову теорију, закључујемо да је дефинисање државе у извесној мери зависно и од положаја овог субјекта у међународном правном окружењу. Трипел ипак није отишао до краја у тезама о државности и субјективитету (као Јелинек) и није потпуно развио тезу да је правни субјективитет основа државности. Теорија Трипела уважава начело неповредивости суверенитета и принцип права о сувереној једнакости држава, мада он не изводи очекиване консеквенце о лимитацији и елементима државности.

3. МЕЂУНАРОДНО ПРАВО И РЕЖИМ КАО ДЕТЕРМИНАНТА МОДЕРНЕ ДРЖАВЕ И ТЕОРИЈА ХАНСА КЕЛСЕНА

У својем делу „Чиста теорија права“ Х. Келсен даје запажене мисли у вези са међународним правом. Чиста теорија права оперише „основном нормом“ као хипотетичком основом. Она акту првог законодавца и тиме „свим другим актима“ поретка који на овој почивају „даје смисао требања“, онај смисао у којем је правни „услов“ повезан са „правном последицом у правном ставу“ (где је правни „став“ форма у којој се „позитивно-правни материјал“ излаже). Једино под претпоставком „основне норме“ може се, по Келсену, „емпиријски материјал“ за правно тумачење, „протумаčiti као право“. Према каквоћи тог материјала (аката или факата) „равна се посебна садржина основне норме која фундира неки посебан правни поредак“.¹⁹ Келсен, дакле, признаје да основна норма није апсолутно аксиоматска, већ да јој, барем садржински, особине зависе од спољњег правног амбијента односно правног „материјала“, као целине неког позитивног права. Основна норма је само израз (или изванредан одраз) неопходне претпоставке „сваког позитивистичког обухватања“ правног материјала у поретку. Овакав став Келсена је, како видимо, револуционаран, јер поставља „окружење“ као посредни детерминатор основне норме. Основна норма се не ствара у „правном поступку“, она, није позитивна (или постављена), него је „претпостављена“ и услов је сваког „прописивања“ права и поретка. По Келсену, учењем о „основној норми“, чиста теорија права покушава аналитички да разоткрије „трансцендентално-логичке услове одувек упражњаваног метода сазнања“

¹⁹ Ханс Келсен, *Чиста теорија права*, Правни факултет, Београд, 2007.

права. Међународно право се састоји од норми које су изворно биле створене актима држава.²⁰ Ово је креирано „путем обичаја“ и то су норме општег међународног права и оне обавезују све државе. Овде се издваја норма „*pacta sunt servanda*“ која обавезује лица да понашање регулишу уговорима (који се морају поштовати). Келсен, затим примећује да уговорно међународно право има партикуларан карактер, јер норме настале уговорима важе само за оне државе које су уговорнице. Ово уговорно право и опште обичајно међународно право не треба сматрати „координисаним групама“, пошто основу првог права чини норма која припада другом (виду тј. обичајном, вишем) праву, а обе групе се узајамно налазе у хијерархијском односу.

4. ЗАКЉУЧАК

Из претходног разматрања закључујемо да држава може бити схваћена тек као јединка чију природу и понашање битно одређује међународни систем. Са становишта теорије државе треба приметити да капацитет државног субјекта да остварује сарадњу и комуникацију са другим међународним субјектима јесте инхерентни потенцијал сваке, па и најнеразвијеније државе. За дефинисање и својства државе кључан појам је државност. Модерна дефиниција државе мора, како запажамо да укључи и инхерентно поседовање међународно-правне личности, која је неодвојиви део суверенитета и државности државе. Ово својство потиче од равноправности држава при узајамном дипломатском признавању и општењу, опште норме правне једнакости и неопходности равноправне комуникације, а пре свега међународне уговорне способности на једнаким основама. *Jus cogens* норма правне једнакости је креирана или била позната још при првим контактима древних држава у процесу њиховог правног повезивања, признавања и уговарања. Отуда, свако независно деловање државе подразумева правну способност у којој се испољава њезин независан капацитет, који кроз правно обавезивање укључује и правну личност, као и димензију међународног легитимитета сопственог међународног постојања, њене власти и функционисања. На унутрашњем плану, легитимитет власти је такође неопходан и он се изражава у двосмерном процесу са правним очекивањима поданика према властима, из чега се временом рађа идеја правне личности државе и идеја правне обавезе државе према грађанима. Органичење државне власти је проистекло из легитимитета и свести о слободи која је неодвојива

²⁰ Исто, стр. 86.

од аутономотације државе односно државне власти.

ЛИТЕРАТУРА

- Bertalanfy L. Von, *General Systems Theory*, Penguin Press, London, 1971.
- Carr E. H, *The twenty years' crisis*, Mac Millan, 1946.
- Н. Morgenthau, *Scientific man vs. power politics*, University of Chicago Press, 1946.
- Н. Morgenthau, *Politics among Nations*, Harper and Row; 1948.
- Jellinek G., *Allgemeine Staatslehre*, Berlin, 1922.
- Келсен Х., *Чиста теорија права*, Правни факултет, Београд, 2007.
- Waltz K.N., *Theory of international politics*, Random House, 1979.
- Wight M., *Power politics*, Royal Institute of International Affairs, 1946.

Igor Janev

STATE THEORIES THAT IMPLY THE ESSENTIALITY OF RELATIONS WITH OTHER INTERNATIONAL LEGAL SUBJECTS

Resume

In this paper, we consider state theories which rely on the sovereign interaction of the state with other states, where they expresses sovereignty and self-definition process of the state. The state theory of interaction and a self-determination through interaction establishes, at the beginning, the international legal personality (in addition to the internal – legal personality which arises later, historically), and further, such an entity with certain legal and political capacities determines and develops the elements and dimensions of its state interest. The national interest of an international legal person (or subject) is always distinguished by foreign policy towards other international legal subjects, that is, in the narrower sense, towards countries that also interact (i.e. have diplomatic capacity). Such theories of state self-determination through international state interaction, where the state or national interest plays a basic role, have an important place in the redefinition of the political theory of the state and the law.

Keywords: state, politics, law, capacity, institutions, interest(s)